

Bartosz Mickiewicz*, Dagmara K. Zuzek**

ZASADY WSPARCIA ROZWOJU GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

PRINCIPLES OF DEVELOPMENT SUPPORT OF ECOLOGICAL FARMS AFTER POLAND'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Słowa kluczowe: gospodarstwo ekologiczne, certyfikacja, logo, działania rolnośrodowiskowe, wsparcie finansowe.

Keywords: ecological farm, certification, logo, agri-environmental activities, financial support.

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono rozwój gospodarstw ekologicznych w okresie po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. W Polsce w 2010 r. było 12,9 tys. gospodarstw ekologicznych z certyfikatem oraz dodatkowo 7,7 tys. w okresie tzw. przestawiania (przystosowania) do podjęcia ekologicznej produkcji. Średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego była dwukrotnie większa niż przeciętna wielkość gospodarstw w całym kraju. Istotną częścią funkcjonowania tego typu gospodarstw była ich certyfikacja, produkty zaś były wyposażone w logo i obowiązkowe oznakowanie. Wsparcie finansowe dla rolnictwa ekologicznego odbywało się w ramach programów rolnośrodowiskowych i działania uczestnictwa rolników w systemie jakości żywności – w ramach Programu Rozwoju Ochrony Środowiska – PROW.

Summary

The paper presents development of ecological farms in period after Poland's accession to the European Union. In 2010 in Poland there were 12.9 thous ecological farms with certificate and additionally 7.7 thous in period of transformation (adaptation) to start ecological production.

---

* **Dr hab. inż. Bartosz Mickiewicz, prof. nadzw. ZUT – Katedra Ekonomii Środowiska i Agrobiznesu, Wydział Ekonomiczny, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin; tel.: 91 449 69 80; e-mail: bartosz.mickiewicz@zut.edu.pl**

** **Dr inż. Dagmara K. Zuzek – Zakład Ekonomii i Polityki Gospodarczej, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków; tel.: 12 662 43 53; e-mail: d.zuzek@ur.krakow.pl**

The average size of ecological farm was twice bigger than average size in the whole state. The very important part of that type of farms functioning was their certification and products were marked with logo and obligatory labelling. Financial support for ecological agriculture was made in frames of agri-environmental programs and activities of farmers participation in system of food quality of RADP.

1. WPROWADZENIE

Od dłuższego czasu obserwowane jest w Unii Europejskiej nowe zjawisko – stale wzrastający popyt konsumentów na ekologicznie produkowane artykuły rolne i środki spożywcze. Spowodowało to powstanie nowego rynku takich produktów rolnych, których cena rynkowa była wyższa niż cena produktów tradycyjnych [Krebs 2011]. Wprowadzając politykę ekologiczną do prawodawstwa unijnego spodziewano się, że ten typ produkcji może przyczynić się do osiągnięcia równowagi między podażą i popytem na produkty rolne, przyczynić się do lepszej ochrony środowiska naturalnego, a jednocześnie do zachowania terenów wiejskich w niezmienionym stanie. Tymczasem tradycyjnie prowadzona produkcja rolnicza nie zawsze brała pod uwagę potrzeby zmniejszania stopnia intensywności użytkowania ziemi, która prowadziła do wynaturzenia w produkcji i powstania negatywnych zjawisk w rolnictwie [Raport... 2012].

W latach, w których rosące potrzeby żywnościowe Europy przyczyniały się do wzrostu produktywności rolnictwa, powstał wśród rolników samoistny ruch oddolny, który konsekwentnie opierał się na wysokim zużyciu chemicznych środków produkcji. Liczba zwolenników rolnictwa wolnego od negatywnych skutków rolnictwa intensywnego stopniowo wzrastała, a producenci zaczęli tworzyć dobrowolne stowarzyszenia ekologiczne, mające na celu wymianę doświadczeń i organizowanie punktów sprzedaży produktów ekologicznych. Inicjatywę tę podjęła Wspólnota Europejska, wprowadzając stopniowo regulacje prawne, normatywy i definicje rolnictwa ekologicznego [Łomnicki 2012].

Podstawowym celem niniejszego opracowania było spojrzenie na rolnictwo ekologiczne poprzez pryzmat funkcjonujących w tym systemie gospodarstw ekologicznych. Ważność tej problematyki wynika z rosnącego zainteresowania problematyką ekologiczną ze strony społeczeństwa. Wśród ludności notuje się istotny wzrost świadomości ekologicznej i dbałość o naturalne otoczenie, w którym ludność ta żyje i mieszka. W świadomości obywateli szczególnie ważne stały się takie wartości, jak czystość wód i powietrza oraz gleby i użytków zielonych, a także ekologiczne produkty żywnościowe.

Polityka w dziedzinie ochrony środowiska obejmuje wiele zagadnień i opiera się nie tylko na rolnictwie, ale także bierze pod uwagę ważne czynniki ekonomiczne, a nawet etyczne czy estetyczne.

W opracowaniu przedstawiono przegląd ustawodawstwa europejskiego i polskiego dotyczącego rolnictwa ekologicznego. Ważną częścią tych regulacji prawnych było wpro-

wadzenie certyfikacji i powołanie instytucji odpowiedzialnej za omawiany problem. Rozwój gospodarstw ekologicznych zmierzał do zwiększenia tempa przyrostu tego rodzaju produkcji, wolnej od chemicznych środków produkcji. Klamrą spinającą te rozważania było przedstawienie mechanizmów wspierających funkcjonowanie gospodarstw ekologicznych.

2. WYNIKI BADAŃ

2.1. Prawodawstwo europejskie i polskie dotyczące rolnictwa ekologicznego

W roku 1991 Europejska Rada Ministrów Rolnictwa przyjęła rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 w sprawie rolnictwa ekologicznego i odpowiedniego znakowania produktów rolnych. Wprowadzenie tego rozporządzenia była częścią reformy Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) Unii Europejskiej. W rozporządzeniu tym rolnictwo ekologiczne zostało oficjalnie uznane przez 15 państw członkowskich Unii Europejskiej (dalej UE). Początkowo w rozporządzeniu zamieszczono regulacje dotyczące jedynie produktów roślinnych. Przepisy dotyczące produkcji zwierzęcej natomiast zostały wprowadzone w późniejszym okresie. Uregulowania te dotyczyły składników zawartych w paszach dla zwierząt, obejmowały sposoby zapobiegania chorobom, ustalały metody leczenia weterynaryjnego oraz określały podstawowe zasady ochrony zwierząt.

Już wówczas wskazywano, że wykorzystywanie organizmów genetycznie modyfikowanych i produktów z nich wyprodukowanych należy wyłączyć z produkcji ekologicznej. W tym samym czasie zatwierdzono możliwość importu produktów ekologicznych z krajów trzecich, których produkcja odpowiada kryteriom i systemowi kontroli obowiązującemu w UE.

W wyniku trwającego lata procesu do rozporządzenia wprowadzono sukcesywnie uzupełnienia i zmiany. Uznano zatem, że postanowienia zawarte w rozporządzeniu (EWG) nr 2092/91 stały się bardzo skomplikowane i zbyt rozległe [Rozporządzenie Rady... 1991].

W rozporządzeniu Rady (WE) nr 1257/1999 [Rozporządzenie... 1999] poświęcono dużo uwagi problemom rolnośrodowiskowym, stwierdzając: „*system pomocy powinien być kontynuowany w celu zachęcenia rolników, by służyli społeczeństwu jako całości poprzez wprowadzanie lub kontynuowanie stosowania praktyk rolnych zgodnych z wzrastającą potrzebą ochrony i poprawy stanu środowiska, zasobów naturalnych, gleby, różnorodności genetycznej i utrzymania stanu krajobrazu*”. Opierając się na przywołanym wyżej rozporządzeniu opracowano Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006.

W rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 178 z 2002 r. [Rozporządzenie... 2002] stwierdzono, że istnieją poważne różnice co do koncepcji, zasad i procedur prawa żywnościowego w poszczególnych państwach członkowskich. W związku z tym należy stworzyć wspólne ramy prawne dotyczące środków regulujących kwestie związane z żywnością i paszami. W celu zapewnienia bezpieczeństwa żywności konieczne jest

uwzględnienie wszystkich elementów łańcucha produkcji żywności, począwszy od produkcji podstawowej i produkcji pasz, aż do sprzedaży lub dostawy żywności do konsumenta. Wskazywano, że każdy element może mieć potencjalny wpływ na bezpieczeństwo żywności. W przywołanym rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 178 z 2002 r. określono wspólne zasady i obowiązki oraz środki umożliwiające stworzenie solidnej bazy naukowej, a także skuteczne ustalenia i procedury organizacyjne, wspierające podejmowanie decyzji w sprawach bezpieczeństwa żywności i pasz.

W rozporządzeniu tym określono także ogólne zasady prawa żywnościowego. Prawo żywnościowe ma za zadanie realizację jednego lub więcej ogólnych celów dotyczących wysokiego poziomu ochrony zdrowia i życia ludzi oraz ochrony interesów konsumentów, z uwzględnieniem uczciwych praktyk w handlu żywnością, biorąc pod uwagę, tam gdzie jest to właściwe, ochronę zdrowia i warunków życia zwierząt oraz zdrowia roślin i środowiska naturalnego [Rozporządzenie Parlamentu... 2002].

Troska o właściwy rozwój rolnictwa ekologicznego nie została zakończona wydaniem rozporządzenia z 2002 r. Już w komunikacie Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego z 2004 r., dotyczącym europejskiego planu działania na rzecz żywności ekologicznej i rolnictwa ekologicznego zaproponowano, aby poprawić i wzmocnić wspólnotowe normy dotyczące rolnictwa ekologicznego. W konkluzjach z dnia 18 października 2004 r. Rada wezwała Komisję do przeprowadzenia przeglądu wspólnotowych ram prawnych w tej dziedzinie, mając na uwadze ich uproszczenie i brak ogólnej spójności, a zwłaszcza ustanowienie zasad wspierających harmonizację norm oraz w stosownych wypadkach zmniejszenie stopnia ich szczegółowości.

Stwierdzono, że produkcja ekologiczna jest ogólnym systemem zarządzania gospodarką i produkcją żywności, łączącym najkorzystniejsze dla środowiska praktyki, wysoki stopień różnorodności biologicznej, ochronę zasobów naturalnych, stosowanie wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt i metodę produkcji odpowiadającą wymaganiom niektórych konsumentów, preferujących wyroby wytwarzane przy użyciu naturalnych substancji i naturalnych procesów. Ekologiczna metoda produkcji pełni zatem podwójną funkcję społeczną: z jednej strony dostarcza towarów na specyficzny rynek kształtowany przez popyt na produkty ekologiczne, z drugiej zaś strony jest działaniem w interesie publicznym, ponieważ przyczynia się do ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt rozwoju obszarów wiejskich. Udział w tym rozwoju rolnictwa ekologicznego zwiększa się w większości państw członkowskich. W ostatnich latach szczególnie wyraźny był wzrost zapotrzebowania konsumentów na produkty rolnictwa ekologicznego.

Reformy wspólnej polityki rolnej, kładąc nacisk na dostosowanie produkcji do potrzeb rynku i dostarczanie klientom produktów wysokiej jakości w celu zaspokojenia ich oczekiwań, powinny przyczynić się do dalszego zwiększenia rynku produktów rolnictwa ekologicznego. W związku z tym prawodawstwo WPR dotyczące produkcji ekologicznej odgrywa coraz większą rolę w polityce rolnej i jest ściśle związane z rozwojem rynków rolnych.

Przystępując do Unii Europejskiej Polska przystosowała prawodawstwo krajowe do wymogów wspólnotowych, wydając w roku 2004 ustawę o rolnictwie ekologicznym [Ustawa... 2004]. W ustawie tej określono zadania i właściwości organów i jednostek organizacyjnych w zakresie rolnictwa ekologicznego. Organami i jednostkami właściwymi w sprawie kontroli i certyfikacji w rolnictwie ekologicznym uczyniono ministra właściwego do spraw rolnictwa oraz Inspekcję Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

W rozporządzeniu Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych wprowadzono nowe regulacje prawne dotyczące rolnictwa ekologicznego [Rozporządzenie... 2007]. Zdaniem Rady (WE) rolnictwo ekologiczne powinno funkcjonować przede wszystkim opierając się na zasobach odnawialnych, w ramach systemów rolniczych zorganizowanych na poziomie lokalnym. W celu ograniczenia zużycia zasobów nieodnawialnych odpady i produkty uboczne pochodzenia roślinnego i zwierzęcego powinny być poddawane recyklingowi. Wprowadzono definicję produkcji ekologicznej, w której stwierdzono, że produkcja ta oznacza stosowanie metody produkcji zgodnej z zasadami określonymi w przywołanym wyżej rozporządzeniu na wszystkich etapach produkcji, przygotowania i dystrybucji. Celem nowych przepisów było wyznaczenie kierunku dalszego rozwoju rolnictwa ekologicznego, polegającego na zrównoważonym systemie upraw i produkcji o wysokiej jakości [Rozporządzenie... 2007].

W celu osiągnięcia ogólnych celów produkcji ekologicznej należy dążyć do stworzenia zrównoważonego systemu zarządzania rolnictwem, który uwzględnia systemy i cykle przyrody oraz utrzymuje i poprawia dobrą jakość i stan gleby, wody, roślin i zwierząt oraz zapewnia równowagę między nimi. Rolnictwo ekologiczne przyczynia się ponadto do utrzymania wysokiego poziomu różnorodności biologicznej, zmierza do produkowania szerokiej gamy produktów spożywczych i innych produktów rolnych, zaspokajających zapotrzebowanie klientów na towary produkowane przy wykorzystaniu procesów niestanowiących zagrożenia dla środowiska, zdrowia ludzi, zdrowia roślin, a także dla zdrowia i dobrostanu zwierząt [Rozporządzenie... 2007].

Stosownie do regulacji unijnych Polska przyjęła w 2009 r. kolejną ustawę o rolnictwie ekologicznym. W ustawie tej określono zadania oraz właściwości organów administracji publicznej i jednostek organizacyjnych w rolnictwie w zakresie wykonania przepisów przywołanego wyżej rozporządzenia Rady (WE) nr 834 z 2007 r. oraz przepisów UE wydanych w trybie przepisów tego rozporządzenia [Ustawa... 2009].

2.2. Proces certyfikacji gospodarstw ekologicznych

Początkowo certyfikacja gospodarstw ekologicznych wykonywana była przez stowarzyszenia ekologiczne, które ustalały własne kryteria i tryb nadawania uprawnień. Od 2004 r. licząc Główny Inspektor Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych sprawuje nadzór nad upoważnionymi jednostkami certyfikującymi oraz nadzór nad produkcją

ekologiczną, a ponadto gromadzi, przechowuje i przetwarza informacje o producentach w rolnictwie ekologicznym.

Jednostka certyfikująca o upoważnienie jej do przeprowadzania kontroli oraz wydawania i cofania certyfikatów zgodności występuje z wnioskiem do ministra właściwego do spraw rolnictwa. Certyfikacja w rolnictwie ekologicznym oznacza poświadczenie przez jednostkę certyfikującą, że produkcja podlega stałej kontroli, a produkty spełniają wymogi odpowiedniego rozporządzenia Rady (WE). Certyfikat wydawany jest po określonym czasie przestawiania się gospodarstwa na rolnictwo ekologiczne. W okresie przestawiania gospodarstwo – po przeprowadzonej przez jednostkę certyfikującą kontroli – działa na podstawie stosownego zaświadczenia wydanego przez jednostkę certyfikującą [Ustawa... 2004].

Do rejestru Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) zostało wpisanych 10 jednostek certyfikujących. Zakres przeprowadzania kontroli i wydawania certyfikatów obejmuje następujące dziedziny

- 1) ekologiczną uprawę roślin i utrzymanie zwierząt,
- 2) zbiór ze stanu naturalnego,
- 3) pszczelarstwo,
- 4) produkty z akwakultury i wodorosty morskie,
- 5) przetwórstwo produktów ekologicznych oraz produkcji pasz i drożdży,
- 6) wprowadzanie na rynek produktów ekologicznych, w tym importowanych z państw trzecich.

Jednostka certyfikująca jest zobowiązana do przeprowadzania kontroli wyłącznie za pośrednictwem osób wpisanych do rejestru inspektorów rolnictwa ekologicznego, których kwalifikacje zostały potwierdzone zdaniem egzaminem przed komisją kwalifikacyjną powołaną przez Głównego Inspektora JHARS.

Przestawianie na rolnictwo ekologiczne trwa 24 miesiące przed siewem roślin (w odniesieniu do upraw rocznych oraz produkcji zwierzęcej) oraz 36 miesięcy przed zbiorem produktów, w odniesieniu do upraw wieloletnich.

Okres przestawiania rozpoczyna się nie wcześniej niż od daty zgłoszenia działalności w systemie rolnictwa ekologicznego. Aby uzyskać certyfikat rolnictwa ekologicznego, rolnik musi zgłosić gospodarstwo rolnicze do systemu rolnictwa ekologicznego.

Na podstawie kompletu dokumentów złożonych w jednostce certyfikującej i dokonaniu opłaty za przeprowadzenie kontroli odbywa się rejestracja gospodarstwa w systemie rolnictwa ekologicznego i zostaje wystawione zaświadczenia niezbędne do ubiegania się o dotacje przysługujące na mocy ustawy o rolnictwie ekologicznym.

Po dwóch latach gospodarowania ekologicznego, czyli po okresie przestawiania – potwierdzonego coroczną kontrolą – zaświadczenie przyjmuje formę certyfikatu, uprawniającego do dotacji oraz do oznaczania produktów jako produkty rolnictwa ekologicznego.

Koszty kontroli gospodarstw ekologicznych są odpłatne i część tych kosztów pokrywana jest z budżetu państwa. Pierwsza z dopłat finansowanych z budżetu krajowego to

dopłata do kosztów kontroli. Kontrola gospodarstw ekologicznych, zarówno będących w okresie przestawiania, jak i tych, które mają już certyfikaty, odbywa się raz w roku.

Oprócz zapowiadanych kontroli, jednostka certyfikująca może przeprowadzać również kontrole wyrywkowe. Odbywa się to zwłaszcza w takich wypadkach, w których mogą wystąpić odstępstwa od zasad obowiązujących w produkcji metodami ekologicznymi.

W razie pozytywnych wyników kontroli rolnik może uzyskać dopłatę, której wysokość częściowo rekompensuje poniesione przez niego koszty. Zarówno koszt kontroli, jak i wysokość dopłaty zależy od wielkości powierzchni gospodarstwa. Stawki dopłaty na dofinansowanie kosztów kontroli gospodarstwa ekologicznego oraz zasady jej udzielania są ustalane corocznie w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Dopłata jest wypłacana przez okręgową stację chemiczno-rolniczą, właściwą ze względu na miejsce zamieszkania albo siedzibę wnioskodawcy.

2.3. Rolnictwo ekologiczne w Polsce

2.3.1. Istota i rozwój

Rolnictwo ekologiczne jest specyficzną formą gospodarowania i produkcji żywności. Żywność ta jest wytwarzana metodami naturalnymi, w czystym i bezpiecznym środowisku, bez nawozów sztucznych i syntetycznych środków ochrony roślin, antybiotyków, hormonów wzrostu i genetycznie modyfikowanych organizmów. Wykluczenie pestycydów i nawozów sztucznych zapobiega zanieczyszczeniu gleby i wód gruntowych, ogranicza wypłukiwanie składników pokarmowych z gleby, a także sprzyja różnorodności biologicznej.

Rolnictwo ekologiczne jest systemem gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa. Opiera się na środkach naturalnych (biologicznych i mineralnych), nieprzetworzonych technologicznie. W gospodarstwie ekologicznym dąży się do zrównoważenia produkcji roślinnej i zwierzęcej tak, by osiągnąć równowagę paszowo-nawozową. Gospodarstwa ekologiczne wyróżnia też ich położenie w nieskażonym środowisku, dbałość o stan środowiska i różnorodność biologiczną, m.in. przez utrzymywanie i wprowadzanie zadrzewień i zakrzewień śródpolnych, bogactwo gatunkowe roślin miedz, łąk i pastwisk, ochrona strumieni i oczek wodnych itp. W produkcji ekologicznej nie wolno stosować syntetycznych środków ochrony roślin i nawozów sztucznych, zapraw nasiennych, sztucznych koncentratów, organizmów genetycznie modyfikowanych, pasz przemysłowych oraz promieni jonizujących.

Duże zainteresowanie produkcją ekologiczną sprawiło, że liczba gospodarstw ekologicznych w ostatnich latach systematycznie się zwiększała. Wzrost trzeba jednak rozpatrywać oddzielnie dla gospodarstw, które uzyskały certyfikat, oraz oddzielnie dla gospodarstw będących w okresie przestawiania, czyli w okresie przystosowywania do standardów i kryteriów stawianych tym gospodarstwom (tab. 1).

Tabela 1. Ogólna liczba gospodarstw ekologicznych**Table 1.** Total number of ecological farms

Lata	Z certyfikatem		W okresie przestawiania	
	liczba gospodarstw ekologicznych	powierzchnia użytków rolnych w ha	liczba gospodarstw ekologicznych	powierzchnia użytków rolnych w ha
2001	669	12 861,9	1118	25 870,1
2002	882	20 861,5	1095	22 966,0
2003	1267	30 242,3	999	19 686,1
2004	1683	37 724,4	2077	45 005,7
2005	1951	37 491,5	5231	122 217,9
2006	3504	75 090,7	5683	152 947,5
2007	6618	137 891,0	5252	149 638,0
2008	8685	178 732,0	6211	136 116,0
2009	10153	222 022,0	6938	145 040,0
2010	12901	308 095,0	7681	210 974,0

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich z wymienionych lat.

W okresie od wstąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. w każdym województwie zanotowano przyrost liczby gospodarstw ekologicznych z certyfikatem (tab. 2). Wzrost ten ze zrozumiałych względów nie był równomierny w całym kraju – największy zanotowano w rejonach występowania gospodarstw wielkoobszarowych. Do takich województw można zaliczyć woj. lubuskie, gdzie nastąpił wzrost 23,2-krotny oraz woj. zachodniopomorskie ze wzrostem 18,7-krotnym. Do województw o najmniejszym przyroście liczby gospodarstw ekologicznych można zaliczyć woj. opolskie (wzrost 3,1-krotny), woj. świętokrzyskie (wzrost 3,1-krotny) oraz woj. kujawsko-pomorskie (wzrost 4,0-krotny).

Rolnicy występujący z wnioskiem o wpisanie do systemu gospodarstw ekologicznych musieli wykonać wiele czynności organizacyjnych i produkcyjnych, które wymagały nie tylko innego myślenia o sposobie postępowania i gospodarowania, ale także o poniesieniu określonych nakładów inwestycyjnych.

Tabela 2. Liczba gospodarstw ekologicznych z certyfikatem w układzie wojewódzkim**Table 2.** Numer of ecological farms with certificate according to provinces

Województwo	Lata				Wzrost liczby gospodarstw 2010/2004
	2004	2006	2008	2010	
Dolnośląskie	89	178	456	778	8,7
Kujawsko-pomorskie	58	80	158	232	4,0
Lubelskie	210	371	963	1386	6,6
Lubuskie	18	63	235	417	23,2

c.d. tab. 2 na str. 17

c.d. tab. 2 ze str. 16

Łódzkie	33	67	190	234	7,1
Małopolskie	231	647	1318	1729	7,5
Mazowieckie	191	422	987	1232	6,4
Opolskie	16	24	35	49	3,1
Podkarpackie	193	399	1119	1620	8,4
Podlaskie	90	197	616	1038	11,5
Pomorskie	31	69	223	348	11,2
Śląskie	27	38	110	153	5,7
Świętokrzyskie	302	498	892	928	3,1
Warmińsko-mazurskie	91	221	573	989	10,9
Wielkopolskie	33	67	239	456	13,8
Zachodniopomorskie	70	163	571	1312	18,7
Razem	1683	3504	8685	12 901	7,7

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich z wymienionych lat.

Dużą była również grupa rolników, których gospodarstwa znajdowały się w okresie przestawiania, czyli dochodzenia do standardów określonych w odpowiednich rozporządzeniach i ustawach. W okresie co najmniej dwóch lat lub w ramach trzech lat przy uprawie roślin wieloletnich rolnik musiał zrezygnować z dotychczasowych metod uprawy i uzyskać wyniki badań gleby, wód, roślin, obsady zwierząt itp., zgodne ze standardami rolnictwa ekologicznego. Podstawowym wymogiem było, aby całe gospodarstwo rolne było zarządzane zgodnie z wymogami mającymi zastosowanie do produkcji ekologicznej. W szczególnych wypadkach gospodarstwo mogło zostać jednak podzielone na wyraźnie odrębne jednostki lub miejsca produkcji.

Poza ogólnymi zasadami produkcji rolniczej, powinno stosować się sposób uprawy, który przyczynia się do utrzymania lub zwiększenia ilości substancji organicznych w glebie, zwiększy jej stabilność i różnorodność biologiczną oraz zapobiegnie zagęszczaniu i erozji gleby.

Przestawianie się gospodarstw tradycyjnych na rolnictwo ekologiczne było procesem trudnym, wymagającym od rolnika dobrego przygotowania teoretycznego, a ponadto zdobywania umiejętności praktycznych, co następuje często w drodze naśladownictwa. W tym pierwszym okresie pomocą służą rolnikom organizacje zrzeszające producentów ekologicznych.

Liczba gospodarstw ekologicznych, które znajdowały się w okresie przestawiania (w latach 2004–2012), była znacznie mniejsza w stosunku do liczby gospodarstw dysponujących już certyfikatami (tab. 3).

Tabela 3. Liczba gospodarstw w okresie przestawiania w układzie wojewódzkim**Table 3.** Number of farms in period of transformation according to provinces

Województwo	Lata				Wzrost liczby gospodarstw 2010/2004
	2004	2006	2008	2010	
Dolnośląskie	108	303	423	449	4,1
Kujawsko-pomorskie	31	93	100	95	3,1
Lubelskie	183	701	603	576	3,1
Lubuskie	48	193	245	416	8,7
Łódzkie	38	151	124	186	4,9
Małopolskie	466	716	782	427	0,9
Mazowieckie	243	606	494	703	2,9
Opolskie	10	22	27	30	3,0
Podkarpackie	237	765	773	471	2,0
Podlaskie	117	431	544	995	8,5
Pomorskie	35	153	169	300	8,6
Śląskie	20	78	66	75	3,7
Świętokrzyskie	245	394	273	315	1,3
Warmińsko-mazurskie	153	365	486	1290	8,4
Wielkopolskie	37	197	277	292	7,9
Zachodniopomorskie	106	515	825	1061	10,0
Razem	2077	5683	6211	7681	3,7

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich z wymienionych lat.

Gospodarstwa ekologiczne będące na początku powstawania nie zajmowały dużej powierzchni użytków rolnych w Polsce. W 2010 r. gospodarstwa te zajmowały w sumie 308,1 tys. ha użytków rolnych, co stanowiło 2,0% wszystkich użytków rolnych w kraju. Najwięcej powierzchni zajmowały gospodarstwa ekologiczne w województwach zachodnio-pomorskim (6,4%), lubuskim (4,3%), podkarpackim (3,6%) i warmińsko-mazurskim (3,2%). Z kolei na niskim poziomie gospodarstwa te reprezentowane były w woj. łódzkim (0,4%), opolskim (0,4%) i kujawsko-pomorskim (0,6%).

Interesująco natomiast przedstawiała się średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego z certyfikatem, która wynosiła przeciętnie 23,9 ha użytków rolnych (UR), czyli ponad dwukrotnie więcej niż średnia dla całego kraju. Z analizy średnich wielkości tych gospodarstw, wynika że powierzchnia ta wynosiła woj. warmińsko-mazurskim – 74,8 ha, woj. zachodniopomorskim – 46,9 ha oraz w woj. lubuskim 46,3 ha, a więc w regionie o największym nasileniu występowania gospodarstw wielkoprzemysłowych (tab. 4).

Tabela 4. Powierzchnia użytków rolnych przypadająca na gospodarstwa ekologiczne z certyfikatem, w ha**Table 4.** Area of arable land for ecological farms with certificate, in ha

Województwo	Lata				Średnia powierzchnia UR na jedno gospodarstwo rolne (2010)	Procentowy udział powierzchni UR gospodarstw ekologicznych w powierzchni UR w kraju (2010)
	2004	2006	2008	2010		
Dolnośląskie	4129	8782	16 035	25 476	32,7	2,6
Kujawsko-pomorskie	1101	1560	3665	6150	26,5	0,6
Lubelskie	2674	4934	16 987	23 538	16,9	1,7
Lubuskie	979	1826	7928	19 297	46,3	4,3
Łódzkie	461	1213	2802	3681	15,7	0,4
Małopolskie	3860	7238	14 840	17 835	10,3	2,7
Mazowieckie	2374	5627	16 567	25 026	20,3	1,2
Opolskie	166	253	713	2190	44,7	0,4
Podkarpackie	4734	9303	19 688	24 868	15,3	3,6
Podlaskie	1791	3648	10 991	18 890	18,2	1,8
Pomorskie	964	1772	5959	12 048	34,6	1,5
Śląskie	177	341	2301	3451	22,5	0,8
Świętokrzyskie	2716	4493	7694	9270	10,0	1,7
Warmińsko-mazurskie	4652	8644	16 466	34 130	74,8	3,2
Wielkopolskie	1357	3741	9850	20 755	45,5	1,2
Zachodniopomorskie	5588	11 716	26 244	61 491	46,9	6,4
Razem	37 723	75 091	178 730	308 096	23,9	2,0

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich z wymienionych lat.

Podobne tendencje stwierdzono rozpatrując powierzchnię użytków rolnych przypadającą na gospodarstwo ekologiczne będące w okresie przestawiania. Największe gospodarstwa ekologiczne zmierzające do uzyskania certyfikatu pretendowały w województwach wielkopolskim (77,9 ha), lubuskim (39,7 ha) oraz pomorskim (35,0 ha).

Dominującą cechą areałów zajętych przez ekologów była powierzchnia gospodarstw ekologicznych – ponad dwukrotnie większa od powierzchni średniej krajowej. Wskazuje to, że rolnicy potrzebują dużej przestrzeni, aby móc produkować artykuły objęte certyfikatem.

Tabela 5. Powierzchnia użytków rolnych przypadająca na gospodarstwa ekologiczne w okresie przestawiania, w ha**Table 5.** Area of arable land for ecological farms during transformation period, in ha

Województwo	Lata				Średnio UR na 1 gospodarstwo rolne (2010)	Procentowy udział powierzchni UR gospodarstw ekologicznych do powierzchni UR w kraju (2010)
	2004	2006	2008	2010		
Dolnośląskie	4660	10 550	12 431	14 228	31,7	1,5
Kujawsko-pomorskie	619	3286	2277	1538	16,2	0,1
Lubelskie	3031	15 022	9905	11 316	19,6	0,8
Lubuskie	1319	10 268	10 279	16 500	39,7	3,6
Łódzkie	734	2166	2027	3990	21,4	0,4
Małopolskie	3766	6589	7792	4133	9,7	0,6
Mazowieckie	3700	15 251	11 175	21 203	30,2	1,1
Opolskie	281	943	858	991	33,0	0,2
Podkarpackie	5977	11 298	8982	7000	14,9	1
Podlaskie	2072	8008	9419	24 027	24,1	2,2
Pomorskie	818	6265	5407	10 506	35,0	1,3
Śląskie	309	1999	1633	2288	30,5	0,5
Świętokrzyskie	2278	4471	3147	3852	12,2	0,7
Warmińsko-mazurskie	4844	15 347	12 325	41 112	31,9	3,9
Wielkopolskie	3459	10 770	10 566	22 758	77,9	0,1
Zachodniopomorskie	7137	30 714	27 907	36 532	34,4	3,8
Razem	45 004	152 947	136 130	221 974	28,9	1,4

Źródło: Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich z wymienionych lat.

2.3.2. Wsparcie rolnictwa ekologicznego

Wejście Polski do struktur Unii Europejskiej uruchomiło wiele mechanizmów wspierających rozwój rolnictwa ekologicznego. Wyrazem wsparcia finansowego produkcji ekologicznej ze strony państwa są dopłaty udzielane gospodarstwom spełniającym wymogi obowiązujące w rolnictwie ekologicznym, tj. zgodne z zasadami przywołanych w treści tego opracowania rozporządzeń Rady (EWG) nr 2092/91 i Rady (WE) nr 1804/99.

Od roku 2004 dla rolnictwa ekologicznego udzielane były dwa rodzaje dopłat. Pierwsza z dopłat finansowanych z budżetu krajowego, to dopłata do kosztów kontroli. Kontrola gospodarstw ekologicznych, zarówno będących w okresie przestawiania, jak i w tych, które posiadały już certyfikaty, odbywały się raz w roku, a jej przeprowadzenie było płatne.

Drugą dopłatą udzielaną z tytułu wdrażania rolnictwa ekologicznego i realizowaną na podstawie programu rolnośrodowiskowego (PROW 2004–2006 i 2007–2013) była dopłata do powierzchni upraw ekologicznych. Jednym z działań wdrażanych w ramach pierwszej perspektywy PROW (2004–2006) było działanie zatytułowane: „Wspieranie przedsię-

wzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt”, w ramach którego rolnictwo ekologiczne uzyskało odrębny pakiet wsparcia. Płatności z tytułu realizacji tego pakietu obejmowały gospodarstwa przestawiające się na produkcję metodami ekologicznymi oraz gospodarstwa ekologiczne posiadające ważny certyfikat, wydany przez upoważnioną jednostkę certyfikującą.

Producent rolny mógł przystąpić do realizacji danego pakietu już z chwilą rozpoczęcia przestawiania gospodarstwa na metody ekologiczne i uzyskać z tego tytułu dopłatę. Warunkiem było posiadania dokumentu poświadczającego, że gospodarstwo rolne znajdowało się w okresie przestawiania na produkcję metodami ekologicznymi albo dokument poświadczający, że gospodarstwo rolne jest objęte planem kontroli. Płatności rolnośrodowiskowe mogły obejmować dwa lata przestawiania się na produkcję ekologiczną. Upoważnienia do wydawania takich dokumentów w Polsce posiadało kilka jednostek certyfikujących.

Dopłata udzielana była producentowi rolnemu, który prowadził działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym o powierzchni użytków rolnych co najmniej 1 ha i który zobowiązał się do realizacji pakietu zgodnie z planem działalności rolnośrodowiskowej oraz przestrzegania zasad zwykłej dobrej praktyki rolniczej w całym gospodarstwie [PROW 2004].

Tabela 6. Liczba złożonych wniosków i kwoty zrealizowanych płatności rolnośrodowiskowych PROW w 2004–2006 (w tys. zł)

Table 6. Number of placed applications and amount of realized agri-environmental payments of RADP in 2004–2006 (in thous PLN)

Województwo	Liczba złożonych wniosków	Kwoty zrealizowanej płatności	Średnio na jeden wniosek
Dolnośląskie	5351	55 895	10,4
Kujawsko-pomorskie	7677	41 006	5,3
Lubelskie	21 403	79 116	3,7
Lubuskie	4899	53 766	10,9
Łódzkie	8763	25 577	2,9
Małopolskie	8083	25 041	3,1
Mazowieckie	13 138	54 851	4,2
Opolskie	730	27 475	37,6
Podkarpackie	9078	48 262	5,3
Podlaskie	7665	31 575	4,1
Pomorskie	9333	69 797	7,5
Śląskie	2300	12 715	5,5
Świętokrzyskie	12 048	29 867	2,5
Warmińsko-mazurskie	5389	53 894	9,9
Wielkopolskie	13 552	86 785	6,4
Zachodniopomorskie	8225	118 258	14,4
Razem	137 934	813 889	5,7

Źródło: System Informacji Zarządczej Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR).

Najwyższy poziom wsparcia finansowego przypadającego na jeden wniosek osiągnięto w województwach opolskim (37,6 tys. zł), zachodniopomorskim (14,4 tys. zł) oraz lubuskim (10,9 tys. zł).

W ramach PROW 2007–2013 w kontekście wspierania rolnictwa ekologicznego realizowano dwa działania, a mianowicie rolnictwo ekologiczne i uczestnictwo rolników w systemie jakości żywności. Celem tych działań było utrzymanie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, co wiązało się przede wszystkim z poprawą stanu środowiska naturalnego, odpowiednim użytkowaniem gruntów oraz ochroną unikalnych zasobów naturalnych obszarów wiejskich.

Program rolnośrodowiskowy PROW miał ponadto na celu poprawę środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich, przez zachowanie cennych siedlisk, promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania, kształtowanie struktury krajobrazu i ochronę lokalnych ras zwierząt gospodarskich. Płatności rolnośrodowiskowe wypłacane były w formie zryczałtowanej i stanowiły rekompensatę za utracony dochód oraz za dodatkowo poniesione koszty. Przyznawane były rolnikom, którzy dobrowolnie przyjmowali na siebie zobowiązania zawarte w pakiecie rolnośrodowiskowym. Płatności te były pomocą wieloletnią, wypłacaną corocznie, po wykonaniu określonego zestawu zadań w ramach danego wariantu [PROW 2007].

Drugie z kolei działanie, zatytułowane: „Uczestnictwo rolników w systemie jakości żywności” skierowane zostało do rolników, którzy aktywnie uczestniczyli w wytwarzaniu produktów rolnych wysokiej jakości, przeznaczonych do spożycia przez ludność. Mechanizm działania umożliwiał producentom rolnym – wytwarzającym produkty rolne w określonych systemach jakości żywności – odzyskanie kosztów poniesionych na kontrole, jakie były przeprowadzone w ich gospodarstwach. Dodatkowo działanie pozwoliło na uzyskanie certyfikatów potwierdzających jakość produktów przez nich wytwarzanych, a także kosztów składek na rzecz grup producentów, jeżeli producenci byli zrzeszeni w grupie [PROW 2007].

Tabela 7. Liczba wniosków i kwoty płatności w ramach działania: programy rolnośrodowiskowe i uczestnictwo rolników w systemie jakości żywności, PROW 2007–2013 (w tys. zł)

Table 7. Number of applications and amount of payments in frames of agri-environmental programs and participation of farmers in food quality system of RADP 2007–2013 (in thous PLN)

Województwo	Program rolnośrodowiskowy			System jakości żywności		
	liczba wniosków	kwoty pomocy	średnio na 1 wniosek	liczba wniosków	kwoty pomocy	średnio na 1 wniosek
Dolnośląskie	2361	27 489,6	11,6	717	3656,3	5,1
Kujawsko-pomorskie	5880	55 049,8	9,4	235	1363,2	5,8
Lubelskie	7753	40 651,1	5,2	2034	12 716,5	6,2
Lubuskie	1741	21 283,2	12,2	483	2457,9	5,1
Łódzkie	2535	9621,6	3,8	515	4064,4	7,9

c.d. tab. 7 na str. 23

c.d. tab. 7 ze str. 22

Małopolskie	3971	24 398,6	6,1	2276	12 207,7	5,3
Mazowieckie	6313	43 999,7	6,9	2171	17 052,9	7,8
Opolskie	1187	6486,4	5,5	56	298,7	5,3
Podkarpackie	4954	27 151,9	5,5	1838	9284,8	5,1
Podlaskie	5242	40 156,6	7,7	2235	11 147,8	4,9
Pomorskie	3902	39 652,3	10,2	374	2159,8	5,8
Śląskie	795	5408,6	6,8	158	942,7	5,9
Świętokrzyskie	4482	19 520,5	4,3	1294	7506,1	5,8
Warmińsko-mazurskie	4490	57 919,9	12,9	1458	7287,1	4,9
Wielkopolskie	5557	42 865,7	7,7	383	2586,4	6,7
Zachodniopomorskie	3775	53 301,4	14,1	1148	5780,9	5,1
Ogółem	64 938	514 956,9	7,9	17 375	100 513,2	5,8

Źródło: System Informacji Zarządczej Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR).

Analizując wysokość pomocy, jaką uzyskiwali beneficjenci realizując działanie w ramach programu rolnośrodowiskowego, zwraca uwagę fakt, że najwyższe kwoty wsparcia w przeliczeniu na jeden wniosek również uzyskiwali ekolodzy z województw zachodniopomorskiego (14,1 tys. zł), warmińsko-mazurskiego (12,9 tys. zł) oraz lubuskiego (12,2 tys. zł). W przypadku analizy działania uczestnictwa w systemie jakości żywności, kwoty pomocy przypadające na jeden wniosek utrzymywały się natomiast na zbliżonym poziomie, tak jak średnia dla całego kraju (5,8 tys. zł).

Działania rolnośrodowiskowe, w ramach których gospodarstwa ekologiczne korzystały z dofinansowania, należały niewątpliwie do jednych z trudniejszych programów, jakie znalazły się w obu PROW. Trudności brały się z wielości pakietów, dużej liczby wariantów i zadań, poważnego ograniczenia terytorialnego do stref priorytetowych (w pierwszym PROW 2004–2006) i szczególnej troski o ochronę środowiska. O stopniu trudności świadczy to, że usługi doradcze mógł udzielać jedynie doradca mający certyfikat doradcy rolnośrodowiskowego, udzielany przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich PROW 2004–2006 spośród 7 pakietów zawartych w programie, 3 mogły być wdrażane tylko w strefach priorytetowych, co w istotny sposób ograniczało krąg zainteresowanych. Ponadto rolnik mógł co prawda wdrażać 3 pakiety, ale nie dowolnie wybrane, lecz w ścisłym powiązaniu z innymi pakietami, bądź tylko w strefach priorytetowych, co utrudniało wybranie wariantu odpowiedniego dla danego siedliska.

W preliminarzu nowego PROW 2007–2013 należało ponadto uwzględnić koszty udzielania pomocy finansowej na działania z poprzedniej edycji PROW 2004–2006, ponieważ zawierano umowy na okres 5 lat, poprzedni zaś PROW obejmował okres 3 lat. W odniesieniu do pakietu rolnośrodowiskowego wprowadzono zmiany, które zmierzały do ograniczenia liczby pakietów (strefy buforowe), wydłużenie terminu wydawania przez Agencję decyzji w sprawie przyznania płatności rolnośrodowiskowej oraz wprowadzenie systemu teleinformatycznego [Mickiewicz 2011].

3. PODSUMOWANIE

Rolnictwo ekologiczne jest systemem gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa. Opiera się na środkach naturalnych (biologicznych i mineralnych), które stosuje jako nieprzetworzone technologicznie. W gospodarstwie ekologicznym dąży się do zrównoważenia produkcji roślinnej i zwierzęcej, by poprzez ten proces osiągnąć równowagę paszowo-nawozową. Wyróżnikiem gospodarstw ekologicznych jest też ich położenie, na ogół w nieskażonym środowisku, a także dbałość o stan środowiska i różnorodność biologiczną. Kolejnym warunkiem jest, aby w produkcji ekologicznej nie stosować syntetycznych środków ochrony roślin i nawozów sztucznych, zapraw nasiennych, sztucznych koncentratów, organizmów genetycznie modyfikowanych (GMO), pasz przemysłowych, promieni jonizujących itp.

Wysokie wymagania stawiane gospodarstwu ekologicznemu powoduje, że produktywność rolnictwa zmniejszała się, była jednak rekompensowana wyższymi cenami uzyskanymi za wyprodukowane towary żywnościowe. Obok utraconego dochodu, rolnik obciążony był dodatkowymi kosztami związanymi z ponoszeniem nakładów na działania agrotechniczne związane z ochroną środowiska. Z drugiej strony prowadzenie produkcji o charakterze ekstensywnym odbywało się przy zmniejszeniu wydatków na zakup przemysłowych środków produkcji.

Rolnik będący właścicielem gospodarstwa ekologicznego reprezentuje zupełnie nowy typ producenta i nową filozofię gospodarowania, polegającą na samoistnym przestrzeganiu zasad ekologii, w połączeniu z głębokim poszanowaniem środowiska naturalnego. Aczkolwiek rolnik podlega kontroli i atestacji, to jego produkcja oznaczona wspólnym logo i obowiązkowym oznaczeniem powinna być gwarantem bezpieczeństwa i zapewnienia zdrowotności oraz spełnieniem standardów określonych dla tego typu żywności.

Praca została zrealizowana w ramach projektu badawczego nr N N305 037240 sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

PIŚMIENNICTWO I AKTY PRAWNE

KREBS C.J. 2011. Ekologia. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

ŁOMNICKI A. 2012. Ekologia ewolucyjna. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

MICKIEWICZ A. 2011. Przebieg i realizacja działań w ramach wspólnej polityki rolnej. ZUT. Szczecin.

Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich. 2004. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. 2007. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.

Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the application of Council Regulation (EC) No 834/2007 on organic production and labelling of organic products. 2012. Brussels.

Rozporządzenie Rady (WE) Nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju wsi przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz. Urz. WE Nr L 160/80, 26/06/1999).

Rozporządzenie (WE) Nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiające ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołujące Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiające procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności (Dz. Urz. WE Nr L 031, 01/02/2002).

Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz. Urz. WE Nr L 189/1, 20/07/2007).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz. U. 04. Nr 93, poz. 898).

Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz. U. 04. Nr 116, poz. 975).